

Lärarutbildningarnas plats inom det svenska högskolefältet

Mikael Börjesson

Abstract: In this article, the teacher education programme is analysed as part of the entire field of higher education in Sweden in 1998. The field is constructed by the use of correspondence analysis on the basis of a table of nearly 1,400 educational programmes at different institutions of higher education and on the programmes' social profile, defined by the combination of the students' parents' occupations and the gender of the students, to give a total of 64 groups. In the plane of the two first principle axes two sociologically interpretable dimensions are expressed. The primary axis divides the plane into a female half and a male half. The second axis distributes the students according to the extent of their parents' resources. In this structure, programmes in teacher education are positioned in the lower left quadrant, where there is a concentration of female students from working class origins. The teacher education programmes are distributed along both principal axes. Clearly, the higher the level in the educational system the programme prepares for, the more resources the students' parents have. When focus moves from the subject area of languages to social sciences and natural sciences, the modest share of men tends to increase somewhat. Also, the character of the institution of higher education has an effect on placement in the field. Generally, programmes at traditional, well-established universities attract students with more resources than the regional colleges can. But when analyzing teacher education programmes in relation to the overall offerings at each institution, we find that teacher education programmes at dominated schools – such as the regional colleges – have a relatively high status; in comparison, the teacher education programmes at the traditional universities are often viewed as subordinate to prestigious fields of study such as medicine and law.

Key words: Teacher education programme, Field of higher education, Correspondence analysis, Bourdieu, Social origin, Gender

En¹ första uppgift för den forskare som vill förstå en viss utbildning är att bryta mot just föreställningen att utbildningar är ett enhetlig och avskärmat objekt som låter sig studeras och förstås fullt ut som sådant.² Ett sådant brott kan uppnås genom att studera hur inriktningar av utbildningen förhåller sig till varandra och därmed undersöka

¹ Artikeln bygger på Mikael Börjesson, *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30, Uppsala universitet, 2003, 3 rev. uppl. 2006. För att öka läsbarheten har graferna redigerats, bland annat genom att en del information av mindre intresse i detta sammanhang tagits bort.

² Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Minuit, Paris 1989, pp. 185–187.

hur homogen eller heterogen utbildningen är. Ett annat sätt att åstadkomma ett brott innebär att historisera utbildningen för att se hur den har konstruerats över tid. Båda dessa grepp används av Emil Bertilsson i detta nummer och det är påtagligt att den svenska lärarutbildningen är en sammansatt utbildning vars delar dessutom förändrats mycket i relation till varandra över tid. Ett ytterligare brott kan skapas genom komparation i rummet, exempelvis via en undersökning av hur en viss utbildning ser ut i ett land jämfört med ett annat.³ Men jämförelsen i rummet kan även konstrueras på så sätt att en viss utbildning relateras till andra utbildningar. I detta sammanhang ska vi undersöka hur lärarutbildningen förhåller sig till totaliteten av den svenska högskolan, som vi benämnt det svenska högskolefältet.

Till att börja med skall vi med hjälp av ett par "sociala kartor" åskådliggöra lärarutbildningarnas lokalisering inom det svenska högskolefältet. Med högskolefältet avses här systemet av relationer mellan olika utbildningar vid olika universitet och högskolor.⁴ På just dessa kartor, som skapats med hjälp av enkel korrespondensanalys⁵, avgörs utbildningarnas positioner av dels studenternas sociala ursprung, dels deras kön. Som indikator för socialt ursprung används föräldrarnas yrke. Aktiva variabler är således socialt ursprung och kön. Eftersom vi indelat yrkena i 32 kategorier och även håller isär könen, erhåller vi sammantaget 64 studentkategorier: läkardöttrar, läkarsöner, journalistdöttrar etc.

Figur 1 ger en bild av högskolefältet 1998, men grundmönstret är detsamma som noterats i tidigare undersökningar.⁶ Här finns tre huvuddimensioner – en könsmässig, en socialt hierarkisk och en tredje dimension som ställer kulturella och utbildningsmässiga tillgångar mot ekonomiska. De två förstnämnda är de viktigaste och bestämmer den struktur som framträder i Figur 1. Könsdimensionen separerar den högre utbildningen i en männens högskola och en kvinnornas högskola. Vid den manliga polen (till höger i figuren) finns utbildningar inom framför allt teknologi men även vissa naturvetenskapliga utbildningar. Motpolen till dessa manligt dominerade utbildningar (till vänster i figuren) utgörs av utbildningar inriktade mot vård, skola och omsorg som förskollärarytbildningar och lärarutbildningar med inriktning mot undervisning av barn i de lägre årskurserna i grundskolan, jämte sjuksköterskeutbildning, utbildningar inom socialt arbete och socionomutbildning. Rummets andra dimension är socialt hierarkisk och ställer studenter (uppåt i figuren) från hem med mycket till-

³ Se exempelvis Jette Steensen, *Omstrukturering af læreruddannelse. En komparativ analyse Sverige–Danmark*, LÄROM-rapport, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 2005.

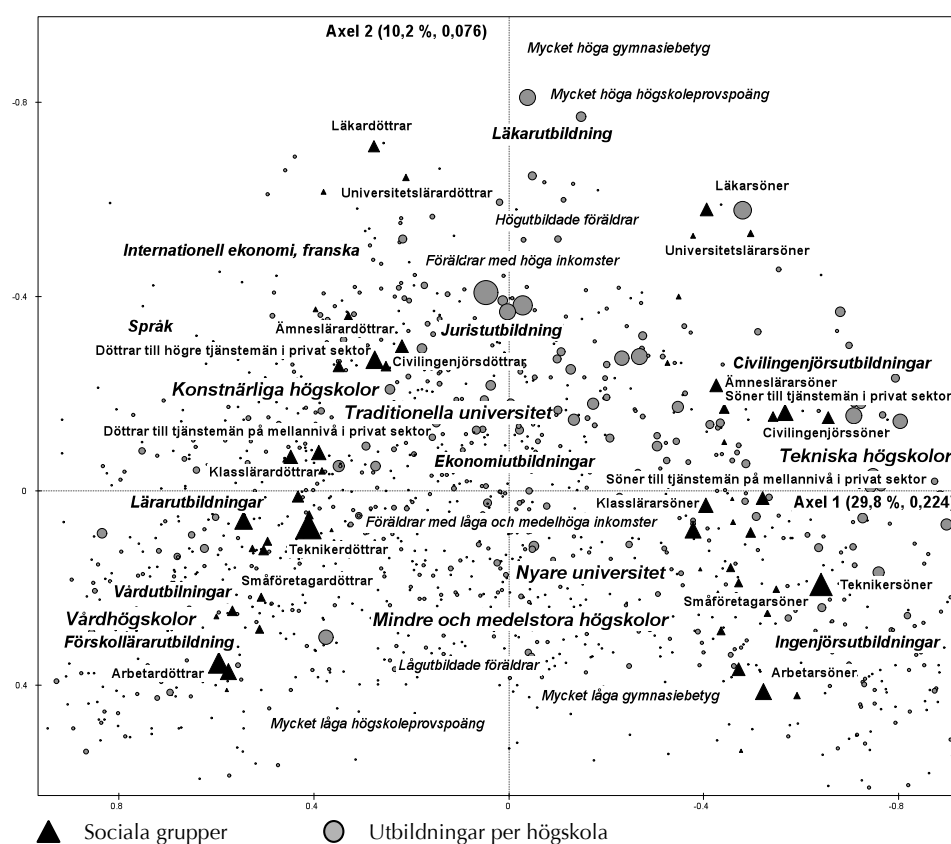
⁴ En viktig inspirationskälla till denna typ av analyser är Pierre Bourdieus stora utbildningssociologiska studier av det franska högskolefältet, se Pierre Bourdieu 1989 op.cit., för en syntetisk presentation av dessa analyser som Monique de Saint Martin och andra av Bourdieus medarbetare varit djupt involverade i. För de första analyserna av det svenska högskolefältet, se Donald Broady och Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 1, Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm 1992 och Mikael Palme, *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*, Arbetsrapport 1989:4, UHÄ FoU, Stockholm 1989.

⁵ Metoden presenteras utförligt i Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 2004.

⁶ Mikael Palme 1989, op. cit.

gångar, framför allt kulturella och utbildningsmässiga, mot studenter från hem med mer begränsade resurser (nedåt i figuren). Dessa två dimensioner bildar tillsammans en triangulär struktur. Skillnaderna mellan könen är som störst i triangelns bas, där främst arbetarklassens barn återfinns, för att minska när vi rör oss uppåt i den sociala hierarkin. Männen och kvinnorna möts på utbildningar när vi nått de högsta sociala lagren. Där samlas såväl män som kvinnor från hem med omfattande resurser, mest koncentrerade på läkarutbildningen men även på juristutbildningen.⁷

Figur 1. Det svenska högskolefältet 1998, 32 sociala grupper uppdelade efter kön, 1366 utbildningar, stiliserad, planet av axel 1 och 2.

Fet text i kursiv indikerar utbildningsområden och lärosätetstyper. *Text i kursiv* indikerar supplementära egenskaper som inte bidragit till att konstruera strukturen. Storleken på symbolerna står i proportion till antalet individer.

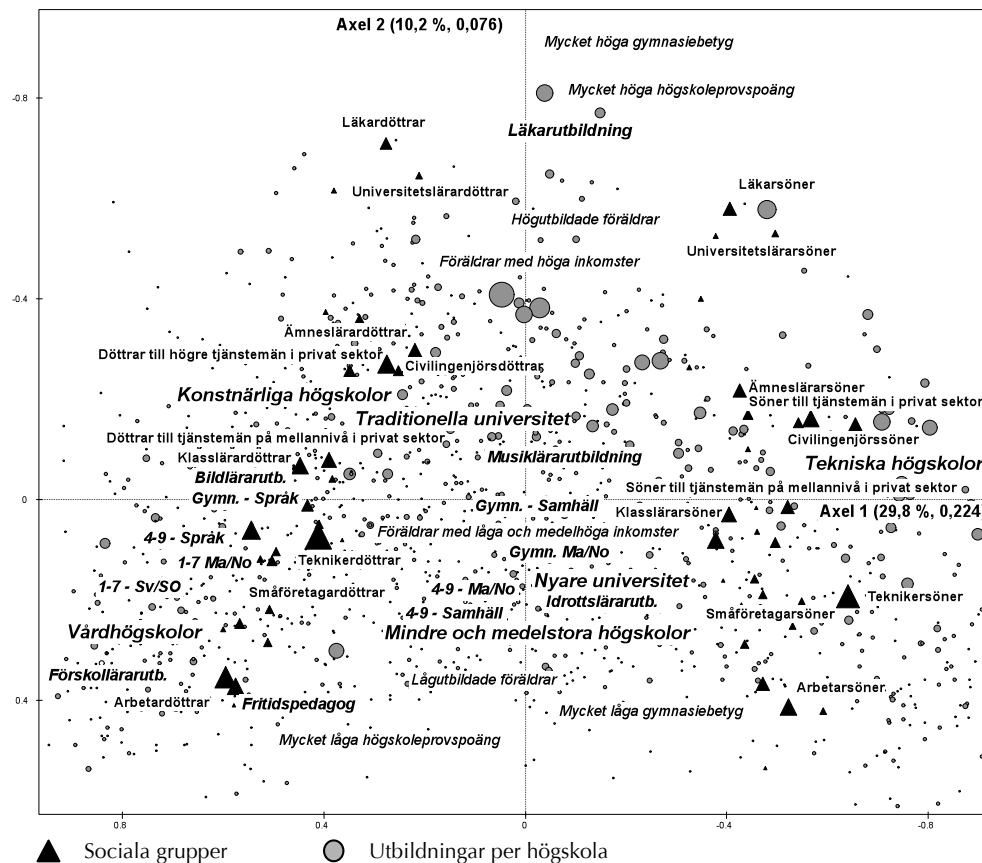
⁷ För fullskaliga analyser av det svenska högskolefältet, se Donald Broady, Mikael Börjesson & Mikael Palme, "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13–47, 135–154 i Thomas Furusten (red.), *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, Högskoleverket, Stockholm 2002.

Dubbelt dominerade positioner

Lärarytbildningar intar i huvudsak dominerade positioner (dvs. långt ned i hierarkin) inom högskolefältet och de är kvinnodominerade. Denna rekrytering gör att flertalet lärarytbildningar hamnar i nedre vänstra hörnet av Figur 1. De kan således sägas inta dubbelt dominerade positioner, dels könsmässigt, dels socialt.

Dock finns skillnader mellan lärarytbildningarna. Alla intar inte lika dominerade positioner socialt sett, och kvinnoöverskottet är inte lika stort överallt. Bland de socialt allra mest dominerade utbildningarna inom högskolefältet finns fritidspedagogutbildningar och fritidsledarutbildningar, där samtliga hamnar i den nedre vänstra regionen av fältet (se Figur 2 för en översikt över lärarytbildningarnas positioner). Könsmässigt är fritidsledarutbildningar något mindre kvinnodominerade och positionerar sig mer till höger i riktning mot den manliga delen av fältet. Även merparten av lärarytbildningar med inriktning mot skolans lägre åldrar (årskurs 1–7) är placerade i den nedre vänstra delen av fältet. Lärarytbildningar med inriktning mot de äldre åldrarna (årskurs 4–9) är något mer spridda inom fältet, framför allt längs den första axeln (den könsmässiga dimensionen). Längs den andra axeln, den socialt hierarkiska, intar 4–9-utbildningarna positioner ganska nära lärarytbildningarna för de lägre åldrarna även om det finns en tendens till en större spridning även här: vissa av 4–9-utbildningarna positionerar sig högre upp och andra längre ned när man jämför med lärarytbildningarna med inriktning mot de lägre åldrarna. Längs den andra axeln (det vill säga den som skiljer grupper med omfattande kapitaltillgångar från dem med mer blygsamma tillgångar) intar gymnasielärarytbildningar positioner ganska nära lärarytbildningarna för grundskolan.

Figur 2. Det svenska högskolefältet 1998 med ett urval lärarutbildningar inplacerade, planet av axel 1 och 2.

Fet text i kursiv indikerar utbildningsområden och lärosätstyper. *Text i kursiv* indikerar supplementära egenskaper som inte bidragit till att konstruera strukturen. Storleken på symbolerna står i proportion till antalet individer.

Således är skillnaderna mellan lärarutbildningar för skolans olika stadier (för årskurs 1–7, för årskurs 4–9, samt för gymnasiet) inte så stora med avseende den sociala rekryteringen. Däremot finns en tydlig könsmässig differentiering. Det finns två tendenser. När vi går från 1–7-lärarutbildningar, via 4–9-lärarutbildningar till gymnasielärarutbildningar ökar andelen män. Således: ju äldre elever lärarstudenterna utbildar sig för att undervisa, desto större andel män. Även mellan utbildningarnas inriktningar finns tydliga skillnader i könsfördelningen. Matematik och naturvetenskapliga inriktningar och – märk väl – även samhällsvetenskapliga inriktningar uppvisar en förhållandevis (i förhållande till andra lärarutbildningar) hög andel manliga studenter, under det att språkinriktningar rekryterar nästan uteslutande kvinnor.

Bland de praktiska lärarutbildningarna utmärker sig musklärarutbildningar och bildlärarutbildningarna (vid konstnärliga högskolor) genom att inta socialt sett relativt dominerande positioner, medan övriga praktiska lärarutbildningar (merparten saknas

i figuren) intar betydligt mer modesta positioner. Skillnaderna i könsfördelningen är stora, och ytterligheterna finns bland slöjdläroverutbildningarna: träslöjdläroverutbildningen i Linköping är den enda läroverutbildning som har en kraftig dominans av män, medan textilslöjdläroverutbildningen vid Uppsala universitet helt domineras av kvinnor. Musikläroverutbildningarna har en jämn könsmässig rekrytering, bildläroverutbildningarna är däremot kvinnodominerade.

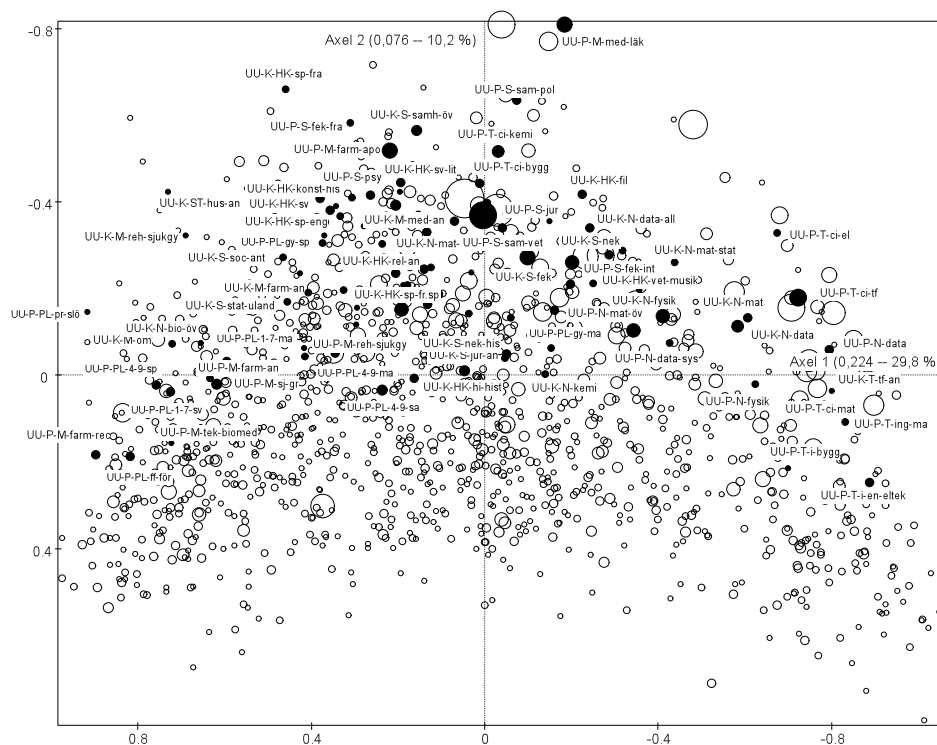
Läroverutbildningen är som nämnts en av högskolans största utbildningar sett till antalet studenter. Det är också en av de mest spridda utbildningarna. Hösten 1998 gavs utbildningen vid närmare 30 lärosäten. Det var möjligt att läsa en läroverutbildning i varje län utom på Gotland. Läroverutbildningen fanns vid samtliga större universitet, vid alla mindre regionala högskolor och vid några av de specialiserade fackhögskolorna såsom Konstfack, Kungl. Musikhögskolan och Idrottshögskolan. Rekryteringen av studenter till läroverutbildningen är, som för högskoleutbildningar i stort, betingat av lärosätets position inom högskolefältet. Läroverutbildningar vid de traditionella universiteten och den enda enskilda fackhögskola för läroverutbildning, Läroverhögskolan i Stockholm, har en något mer socialt sett selektiv rekrytering än övriga lärosäten har. För varje typ av läroverutbildning återfinns en likartad hierarki mellan lärosätena. Läger man samman hierarkin mellan utbildningarna och den mellan lärosätena leder det till att exempelvis förskolläroverprogrammet (som har en dominerad position i fältet) vid Uppsala universitet eller Göteborgs universitet (lärosäten med dominerande positioner) har ungefär samma sociala rekrytering som låt säga 4–9-läroverutbildning med språklig inriktning (medelhög position) vid Malmö högskola eller vid Linköpings universitet (lärosäten med medelhög position i fältet) och till och med högre social rekrytering än exempelvis Högskolan i Dalarnas (tydligt dominerad position) gymnasieläroverutbildning med språklig inriktning (generellt en läroverutbildning med förhållandevis omfattande rekrytering av resursstarka studenter).

Läroverutbildningarna vid Uppsala universitet, Högskolan i Karlstad och Högskolan i Gävle

Efter denna översikt över läroverutbildningarnas positioner i högskolefältet skall vi undersöka hur läroverutbildningarna positionerar sig relativt andra utbildningar inom tre olika lärosäten, Uppsala universitet, Nordens äldsta universitet och ett forskningsintensivt lärosäte med stor bredd i sitt utbildningsutbud, Högskolan i Karlstad, ett av landets större regionala lärosäten och sedan år 2000 med universitetsstatus, och Högskolan i Gävle, ett litet regionalt lärosäte med begränsat utbildningsutbud. Det är inte givet att läroverutbildningarna intar dominerade positioner på respektive lärosäte, det är snarare en fråga om vilka andra utbildningar som finns vid lärosätet. Utbildningsutbudet varierar stort mellan olika högskolor och därmed det sammanhang som läroverutbildningarna befinner sig i. Vid mindre fackhögskolor, såsom Konstfack och Kungl. Musikhögskolan, finns ett begränsat antal utbildningar och konkurrensen om platser på dessa är ofta hård. Detta för med sig att det ofta är förhållandevis svårt att komma in även på läroverutbildningarna inom dessa områden. Vid de traditionella universite-

ten, såsom Uppsala universitet, är utbildningsutbudet å andra sidan mycket omfattande. Det finns utbildningar inom de flesta områden och allt från fristående kurser till längre prestigefyllda program. Vid dessa lärosäten intar lärarutbildningen oftast relativt marginella positioner. I många avseende utgör de mindre och medelstora högskolorna (hit får både Högskolan i Karlstad och Högskolan i Gävle räknas) en kontrast till de traditionella universiteten. De har förvisso ofta ett relativt brett utbildningsutbud, men saknar långa prestigeutbildningar såsom läkarutbildningar och juristutbildningar, vilka uteslutande är förlagda till de stora universiteten och fackhögskolorna. Till skillnad från de stora universiteten och de större fackhögskolorna, där mycket av verksamheten kretsar kring forskarutbildningen och framför allt forskningen är de mindre och medelstora högskolorna uppbyggda kring grundutbildningarna och lärarutbildning tillsammans med kortare vårdutbildningar och tekniska utbildningar står för lejonparten av lärosätenas inkomster.

Figur 3. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper uppdelade efter kön), molnet av individer, urval av Uppsala universitets utbildningar, planet av axel 1 & 2.

Tabell 1. Förkortningar av utbildningar vid Uppsala universitet som förekommer i Figur 3.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
UU-K-HK-fil	Filosofi	UU-K-S-fek	Företagsekonomi	UU-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.
UU-K-HK-hi-hist	Historia	UU-K-S-jur-an	Juridik, annan	UU-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap
UU-K-HK-konst-his	Konstvetenskap	UU-K-S-nek-his	Ekonomisk historia	UU-P-PL-4-9-sp	4-9 – Språk
UU-K-HK-rel-an	Religionsvetenskap	UU-K-S-nek	Nationalekonomi	UU-P-PL-ff-för	Förskollärarytb.
UU-K-HK-sp-eng	Engelska	UU-K-S-samh-öv	Samhällsvetenskap, övrig	UU-P-PL-gy-ma	Gym.lärare – Mat./Nat.vet.
UU-K-HK-sp-fr-sp	Främmande språk	UU-K-S-soc-ant	Socialantropologi	UU-P-PL-gy-sp	Gym.lärare – Språk
UU-K-HK-sp-fra	Franska	UU-K-S-stat-uland	U-landskunskap	UU-P-PL-pr-slö	Slöjdlärare
UU-K-HK-sv-lit	Litteraturvetenskap	UU-K-ST-hus-an	Hushållsvetenskap	UU-P-S-fek-fra	Företagsekon. – Franska
UU-K-HK-sv	Svenska	UU-K-T-tf-an	Teknisk fysik, annan	UU-P-S-fek-int	Företagsekon. – Internat.
UU-K-HK-vet-musik	Musikvetenskap	UU-P-M-farm-an	Farmakologi, annan	UU-P-S-jur	Juridikutb.
UU-K-M-farm-an	Farmakologi, annan	UU-P-M-farm-apo	Apotekarutb.	UU-P-S-psy	Psykologutb.
UU-K-M-med-an	Medicin, annan	UU-P-M-farm-rec	Receptarie	UU-P-S-sam-pol	Pol.mag.utb.
UU-K-M-om	Omvårdnad	UU-P-M-med-an	Medicin, annan	UU-P-S-sam-vet	Samhällsvetaturb.
UU-K-M-reh-sjukgy	Sjukgymnastik	UU-P-M-med-läk	Läkarutb.	UU-P-T-ci-bygg	Civ.ing – Bygg
UU-K-N-bio-öv	Biologi, övrig	UU-P-M-reh-sjukgy	Sjukgymnastutb.	UU-P-T-ci-el	Civ.ing – El
UU-K-N-data-all	Data, allmän	UU-P-M-sj-gr	Sjuksköterskeutb.	UU-P-T-ci-kemi	Civ.ing – Kemi
UU-K-N-data	Data	UU-P-M-tek-biomed	Labratorieteknikerutb.	UU-P-T-ci-mat	Civ.ing – Material
UU-K-N-fysik	Fysik	UU-P-N-fysik	Mat-Nat – Fysik	UU-P-T-ci-tf	Civ.ing – Teknisk fysik
UU-K-N-kemi	Kemi	UU-P-N-data-sys	Mat-Nat – Datasystem	UU-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
UU-K-N-mat-stat	Statistik	UU-P-N-data	Mat-Nat – Datavetenskap	UU-P-T-i-en-eltek	Ingenjör – El
UU-K-N-mat-öv	Matematik, övrig	UU-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	UU-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
UU-K-N-mat	Matematik	UU-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsv.		

UU – Uppsala universitet; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; M – Medicin; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och lärarutbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Figur 3, 4 och 5 visar hur Uppsala universitets, Högskolan i Karlstads och Högskolan i Gävles lärarutbildningar⁸ positionerar sig visavi de andra utbildningarna vid respektive lärosäte längs de två första dimensionerna korrespondensanalysen lyfter fram, den könsmässiga och den socialt hierarkiska. Läger man dessa figurer bredvid varandra ser man tydligt att lärosätena har olika social rekrytering. Högskolan i Gävle har den lägsta sociala rekryteringen (samtliga utbildningar positionerar sig klart på den nedre halvan av figuren), därefter kommer Högskolan i Karlstad⁹, vars utbildningar främst återfinns på den nedre halvan av figuren, och Uppsala universitet, där merparten av utbildningarna ligger på den övre halvan av figuren, dvs. att de har en utpräglad hög social rekrytering.

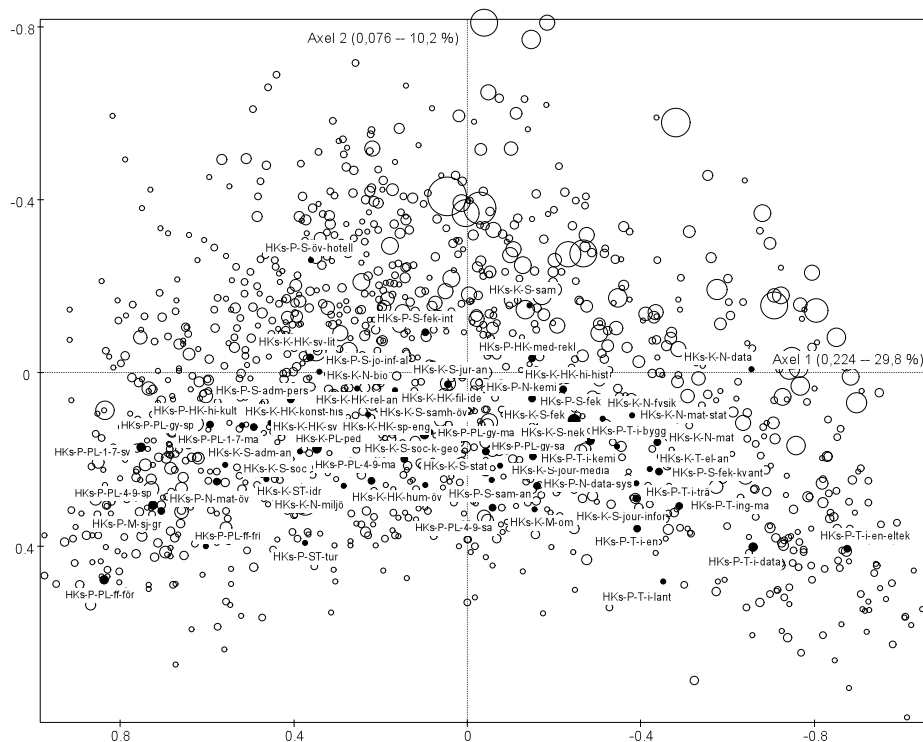
Betraktar vi var figur för sig för att precisera lärarutbildningarnas relativa position gäller för Uppsala universitet att lärarutbildningarna generellt intar dominerade positioner, dvs. positioner på den nedre delen av figuren. Undantaget är här gymnasielärarutbildningarna som har en betydligt mer socialt selektiv rekrytering. Anmärknings-

⁸ Att dessa tre lärosäten valts beror på att dess lärarutbildningar var studieobjekten i det forskningsprojekt, Lärarutbildningar: Rekrytering och yrkesidentitet under omstrukturering (LÄROM), som studien genomfördes inom. För vidare karakteristik över de tre lärosätenas lärarutbildningar, se Peter Gill & Carola Jonsson, *Fem lärarutbildningskontexter*, Rapport nr 1, LÄROM, Högskolan i Gävle, Gävle 2003 och Finn Calander, *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*, Rapport nr 4, LÄROM, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 2005.

⁹ Högskolan i Karlstad har numera universitetsstatus, men utbildningar vid Högskolan i Karlstad har i jämförelse med de universitet som fanns 1998 (möjligen med undantag av Linköpings universitet och Umeå universitet) en tydligt lägre social rekrytering.

värt är att det inte är så stor skillnad mellan övriga utbildningar. Förskollärarutbildningen, 1–7-lärarutbildningarna sv/so och 4–9-lärarutbildningen språk intar mycket likartade positioner. I relation till snarlika utbildningar är det påfallande att lärarutbildningarna har en lägre social rekryteringsprofil än flertalet av dessa. Fristående kurser i språk, framför allt franska men även nordiska språk, språkvetenskap, engelska och tyska intar positioner högre upp i figuren än gymnasielärarutbildningen i språk och avståndet till 4–9-lärarutbildningen i språk är markant. Motsvarande kan iakttagas för lärarutbildningar med inriktning mot matematik och naturorienterade ämnen, med den skillnaden att här ökar andelen män när vi går från lärarutbildningarna mot program och kurser inom naturvetenskapliga ämnen. Samhällsvetenskapligt inriktad gymnasielärarutbildning utgör dock ett undantag. Flera ämnen, såsom historia, ekonomisk historia och samhällsgeografi, har en lägre social rekrytering och en mer kvinnodominerad rekrytering än gymnasielärarutbildningen. Det råder även en viss homologi mellan det sociala rummet och rummet av utbildningar. Barn från ämneslärarhem går själva i stor utsträckning på gymnasieläraryrket (samhällsvetenskaplig inriktning för männens del och språkvetenskaplig inriktning för kvinnornas del), barn (eller rättare sagt döttrar, söner går naturvetenskapliga utbildningar) till klasslärare är överrepresenterade på grundskollärarutbildningar och döttrar till arbetare i serviceyrken återfinns i stor utsträckning på förskolläraryrket (söner finner vi dock på ingenjörsprogrammen).

Figur 4. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper uppdelade efter kön), molnet av individer, Högskolan i Karlstads utbildningar, planet av axel 1 & 2.

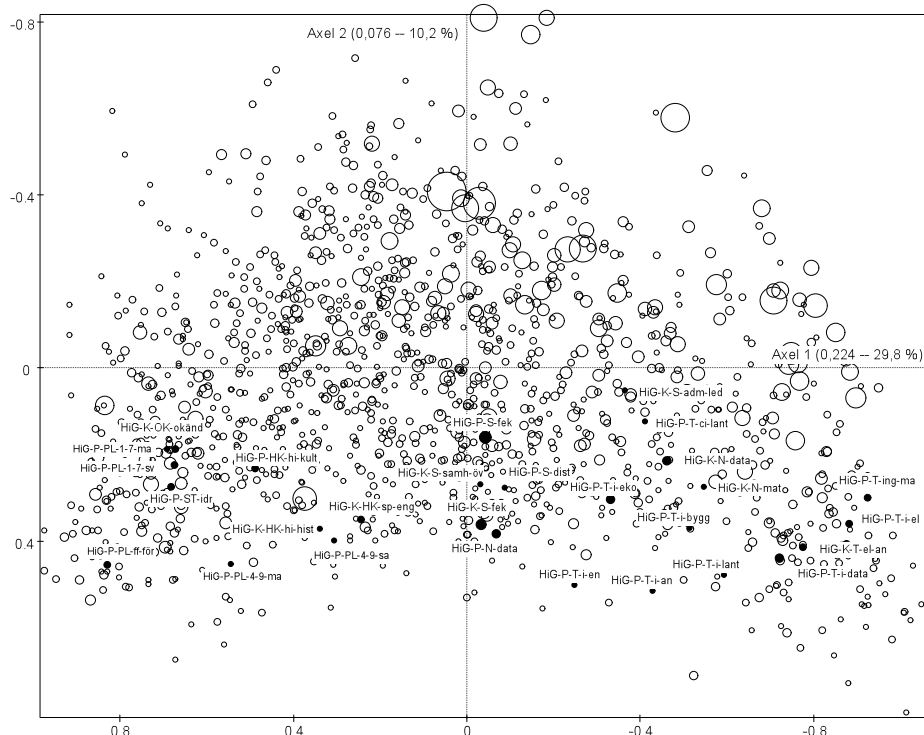
Tabell 2. Förkortningar av utbildningar vid Högskolan i Karlstad som förekommer i Figur 4.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
HKs-K-HK-fil-ide	Idéhistoria	HKs-K-S-jur-an	Juridik, annan	HKs-P-PL-ff-för	Förskollärarytb.
HKs-K-HK-hi-hist	Historia	HKs-K-S-nek	Nationalekonomi	HKs-P-PL-gy-ma	Gymnasielärare – Mat./Nat.vet.
HKs-K-HK-hum-öv	Humaniora, övriga	HKs-K-S-sam	Samhällsvetenskap	HKs-P-PL-gy-sa	Gymnasielärare – Samhällsvet.
HKs-K-HK-konst-his	Konstvetenskap	HKs-K-S-samh-öv	Samhällsvetenskap, övrig	HKs-P-PL-gy-sp	Gymnasielärare – Språk
HKs-K-HK-rel-an	Religionsvetenskap	HKs-K-S-soc-k-geo	Kulturgeografi	HKs-P-S-adm-pers	Personalutb.
HKs-K-HK-sp-eng	Engelska	HKs-K-S-soc	Sociologi	HKs-P-S-fek-int	Företagsekon. – Internat.
HKs-K-HK-sv-lit	Litteraturvetenskap	HKs-K-S-stat	Statskunskap	HKs-P-S-fek-quant	Företagsekon. – Kvantitativa met.
HKs-K-HK-sv	Svenska	HKs-K-ST-idr	Idrott	HKs-P-S-fek	Företagsekonomi
HKs-K-M-om	Omvårdnad	HKs-K-T-el-an	Elteknik, annan	HKs-P-S-jo-inf-al	Journalistik, allmän
HKs-K-N-bio	Biologi	HKs-P-HK-hi-kult	Kulturvetarutb.	HKs-P-S-sam-an	Samhällsvetenskap, annan
HKs-K-N-data-all	Data, allmän	HKs-P-HK-med-rekl	Reklamutb.	HKs-P-S-öv-hotell	Hotellutb.
HKs-K-N-data	Data	HKs-P-M-sj-gr	Sjuksköterskeutb.	HKs-P-ST-tur	Turistutb.
HKs-K-N-fysik	Fysik	HKs-P-N-data-sys	Mat-Nat – Datasystem	HKs-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
HKs-K-N-mat-stat	Statistik	HKs-P-N-kemi	Mat-Nat – Kemi	HKs-P-T-i-data	Ingenjör – Data
HKs-K-N-mat	Matematik	HKs-P-N-mat-öv	Mat-Nat – Övrig	HKs-P-T-i-en-eltekt	Ingenjör – El
HKs-K-N-miljö	Miljövetenskap	HKs-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	HKs-P-T-i-en	Ingenjör – Energi
HKs-K-PL-ped	Pedagogik	HKs-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsvet.	HKs-P-T-i-kemi	Ingenjör – Kemi
HKs-K-S-adm-an	Administration, annan	HKs-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.	HKs-P-T-i-lant	Ingenjör – Lantbruk
HKs-K-S-fek	Företagsekonomi	HKs-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap	HKs-P-T-i-trä	Ingenjör – Träteknik
HKs-K-S-jour-infor	Informatik	HKs-P-PL-4-9-sp	4-9 – Språk	HKs-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
HKs-K-S-jour-media	Media- o kom.vet.	HKs-P-PL-ff-fri	Fritidspedagogutb.		

HKs – Högskolan i Karlstad; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; M – Medicin; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och läraryr utbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Högskolan i Karlstads lärarutbildningar intar likartade positioner som Uppsala universitets med den skillnaden att hela strukturen hamnar lägre i figuren. Generellt intar lärarutbildningar positioner lågt i den vänstra delen av figuren, där kvinnor från lägre sociala skikt är överrepresenterade. Den sociala hierarkin mellan programmen är i princip homolog med utbildningssystemets åldersstruktur, utbildningar för yngre barn och framför allt förskola och fritidshem är lägst placerade, medan gymnasieläraprogrammen hamnar högst i den sociala hierarkin. Denna struktur återfinns även i könsdimensionen, andelen män ökar när vi rör oss upp i skolsystemet. Ämnesvalen är likaså tydligt strukturerade i könsdimensionen, språkutbildningar är mest kvinnodominerade, följt av matematik/naturvetenskap och därefter samhällsvetenskap, där vi kan notera en viss dominans av män. Beträffande lärarutbildningarnas relation till övriga utbildningar i Karlstad är könsdimensionen mer betydande än den sociala dimensionen. Detta gäller lärosätet i stort som har en tämligen homogen social rekrytering till sina utbildningar, de domineras kraftigt av arbetarklass och medelklass, medan studenter med bakgrund i den övre medelklassen är mindre vanligt förekommande. Däremot är flertalet utbildningar tydligt könssegregerade. Många naturvetenskapliga utbildningar är mer mansdominerade än lärarutbildningar inriktade mot matematik/naturvetenskap. Detsamma gäller för språkutbildningar. För samhällsvetenskapliga utbildningar är skillnaderna mellan lärarutbildningar och andra utbildningar mindre tydliga.

Figur 5. Det svenska högskolefältet 1998 (32 sociala grupper uppdelade efter kön), molnet av individer, Högskolan i Gävles utbildningar, planet av axel 1 & 2.

Tabell 3. Förkortningar av utbildningar vid Högskolan i Gävle som förekommer i Figur 5.

Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning	Förkortning	Utbildning
HiG-K-HK-hi-hist	Historia	HiG-P-N-data	Mat-Nat – Data	HiG-P-T-i-an	Ingenjör, annan
HiG-K-HK-sp-eng	Engelska	HiG-P-PL-1-7-ma	1-7 – Matematik/Nat.vet.	HiG-P-T-i-bygg	Ingenjör – Bygg
HiG-K-N-data	Data	HiG-P-PL-1-7-sv	1-7 – Svenska/Samhällsvet.	HiG-P-T-i-data	Ingenjör – Data
HiG-K-N-mat	Matematik	HiG-P-PL-4-9-ma	4-9 – Matematik/Nat.vet.	HiG-P-T-i-eko	Ingenjör – Industriell ekon.
HiG-K-OK-okänd	Okänd	HiG-P-PL-4-9-sa	4-9 – Samhällsvetenskap	HiG-P-T-i-el	Ingenjör – El
HiG-K-S-adm-led	Administration	HiG-P-PL-ff-för	Förskollärarytb.	HiG-P-T-i-en	Ingenjör – Energi
HiG-K-S-fek	Företagsekonomi	HiG-P-S-dist	Distribution	HiG-P-T-i-lant	Ingenjör – Lantbruk
HiG-K-S-samh-öv	Samhällsvet., övrig	HiG-P-S-fek	Företagsekonomi	HiG-P-T-ing-ma	Ingenjör – Maskin
HiG-K-T-el-an	Elteknik, annan	HiG-P-ST-idr	Idrott		
HiG-P-HK-hi-kult	Kulturvetarytb.	HiG-P-T-ci-lant	Civ.ing. – Lantmåteri		

HiG – Högskolan i Gävle; K – Kurs; P – Program; HK – Humaniora och konst; N – Naturvetenskap; PL – Pedagogik och lärarutbildning; S – Samhällsvetenskap; ST – Service; T – Teknik.

Högskolan i Gävles utbildningar är koncentrerade till två poler. Å ena sidan finner vi lärarutbildningarna och humanistiska utbildningar i figurens nedre vänstra hörn, å andra sidan ingenjörsutbildningar och naturvetenskapliga utbildningar vid den nedre högra delen av figuren. Som för Högskolan i Karlstad är den sociala rekryteringen relativt homogen, i Gävle är dominansen från arbetarklassen än mer markant än i Karlstad, och vi ser återigen att könsdimensionen är den tydligast strukturerande principen. Utbildningsutbudet i Gävle är betydligt mindre i jämförelse med de två

övriga lärosätena. Det finns exempelvis vid tillfället inga gymnasielärarutbildningar på Högskolan i Gävle. Anmärkningsvärt är att den sociala strukturen i Gävle avviker något från det generella mönstret. Förvisso placerar sig förskollärarutbildningen lägst i figuren och lärarutbildningar mot årskurs 1–7 intar positioner högre upp i figuren, men lärarutbildningar mot årskurs 4–9 hamnar mycket lågt, i paritet med förskollärarutbildningen. En hypotes är att högre sociala skikt i regionen väljer att läsa lärarutbildningar mot årskurs 4–9 vid andra lärosäten, exempelvis i Uppsala eller i Stockholm. Den könsmässiga strukturen är än tydligare markerad i Gävle än i det totala högskolefältet. Lärarutbildning för de senare åren med inriktning mot matematik/naturvetenskap är helt kvinnodominerad och samma utbildning med inriktning mot samhällsvetenskapliga ämnen ligger nära den kvinnliga polen, vilket ej är fallet för de flesta likartade utbildningar vid andra lärosäten. I Gävle hamnar lärarutbildningen inom matematik och naturvetenskapliga ämnen vid den motsatta polen i jämförelse med fristående kurs i matematik, som tydligt domineras av männen.

Kontradiktoriska positioner

Vi har konstaterat att lärarutbildningarna generellt intar dubbelt dominerade positioner i fältet av högskoleutbildningar – de flesta lärarutbildningar har såväl en överrepresentation av kvinnor som av studenter från hem med mindre volymer av tillgångar av olika slag. Det finns dock tydliga hierarkier mellan olika lärarutbildningar och lärosäten. Generellt gäller att ju högre upp i skolväsendets hierarki utbildningarna är riktade mot desto högre social rekrytering. Det finns en tydlig könsdimension i rekryteringen. Framför allt inriktningar mot matematik och naturorienterade ämnen, men även samhällsvetenskapliga inriktningar, har en relativt hög andel män, medan språkinriktade utbildningar är nästintill helt kvinnodominerade. Männen tenderar också att bli fler på utbildningarna när vi rör oss uppåt i skolhierarkin. Vidare har vi sett att samma typ av utbildning får olika positioner i det totala fältet beroende på lärosäte. De traditionella universiteten och fackhögskolorna har en mer socialt selekterad studentpopulation än nyare universitet och mindre och medelstora högskolor.

Genom att analysera lärarutbildningarnas positioner inom fältet har således flera typer av hierarkier kunnat avtäckas. Såväl könsmässiga som sociala hierarkier mellan lärarutbildningarnas inriktningar och lärosäten har framträtt. Det har också visat sig fruktbart att komplettera analysen med en studie av lärarutbildningarnas positioner i den lokala hierarki som finns vid lärosätet. Vi kan då se vissa till synes paradoxala resultat, vilket kan exemplifieras med lärarutbildningarna vid Uppsala universitet och Högskolan i Gävle. Lärarutbildningarna i Uppsala karakteriseras, å ena sidan, av att de har en relativt hög social rekrytering jämfört med samtliga lärarutbildningar i landet. Å andra sidan intar lärarutbildningar vid Uppsala universitet med några få undantag tydligt dominerade positioner inom universitet. De sociala avstånden till exempelvis läkarutbildningen eller civilingenjörsutbildningen i teknisk fysik är mycket stora. Högskolan i Gävle uppvisar det motsatta mönstret. Lärarutbildningarna intar

dominerade positioner inom högskolefältet och även relativt andra lärarutbildningars positioner inom fältet. Men på en lokal nivå är dominansen inte lika tydlig. Lärarutbildningarna intar förvisso inga elitpositioner inom den egna högskolan men det saknas å andra sidan elitutbildningar såsom juristutbildningen, läkarutbildningen eller civilingenjörsutbildningar att jämföra sig och konkurrera med. Lärarutbildningarna torde snarast i kraft av det stora studentunderlaget kunna hävda sin position väl inom den egna högskolan. De har dessutom i många fall en viss anciennitet på orten jämfört med många andra utbildningar – ofta var de gamla lärarseminarierna stommen i det som i och med 1977 års högskolereform blev de nya högskolorna.

När de enskilda utbildningarna analyseras som en del av hela den struktur som högskolefältet utgör framträder ett komplext mönster av kraftförhållanden som varje utbildning är inskriven i. Dessa kraftförhållanden har i detta sammanhang betraktats som olika typer av hierarkier: den mellan utbildningarnas inriktningar som dels bestäms av den nivå i utbildningssystemet utbildningarna riktar sig mot, dels de ämnen som ligger till grund för inriktningen, den mellan lärosätena, den mellan lärarutbildningarna och andra utbildningar inom högskolefältet och slutligen den mellan lärarutbildningarna och de andra utbildningarna inom lärosätet. Med detta angreppssätt går det att få fatt på de ofta inte helt uppenbara krafter som styr rekryteringen av studenter till vissa utbildningar och det går också se att dessa krafter ibland kan verka i motstridiga riktningar – något som aktörerna på den lokala nivån sannolikt känner av och tvingas hantera.

Mikael Börjesson, forskare och lektor vid Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet. Leder tillsammans med Donald Broady forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC),
<http://www.skeptron.uu.se/broady/sec/index.htm>

Referenser

- Bourdieu, Pierre 1989. *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme. "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala rekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", pp. 13–47, 135–154 i Thomas Furusten (red.) 2002. *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*. Stockholm: Högskoleverket.
- Broady, Donald, & Mikael Palme 1992. *Högskolan som fält och studenternas livsbarnor*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 1. Stockholm: LHS.
- Börjesson, Mikael 2006 [2003]. *Det svenska högskolefältet och lärarutbildningarna*, Rapporter från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 30. Uppsala: SEC.

- Calander, Finn 2005. *Mellan akademi och profession. Nitton svenska lärarutbildares berättelser om lärarutbildningen igår och idag*. Rapport nr 4 LÄROM. Uppsala: Uppsala universitet.
- Gill, Peter & Carola Jonsson 2003. *Fem lärarutbildningskontexter*. Rapport nr 1 LÄROM. Gävle: Högskolan i Gävle.
- Le Roux, Brigitte, & Henry Rouanet 2004. *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Palme, Mikael 1989. *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*. Arbetsrapport 1989:4. Stockholm: UHÄ FoU.
- Steensen, Jette 2005. *Omstrukturering af læreruddannelse. En komparativ analyse Sverige–Danmark*. LÄROM-rapport. Uppsala: Uppsala universitet.

